

De participatie- samenleving kan niet zonder volwasseneneducatie

Prof. dr. Ton Notten

Wat leven we in 'n spannende tijd! De nieuwe directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Kim Putters, brengt het sinds vorig jaar regelmatig naar voren: de verzorgingsstaat wordt vastberaden opgevolgd door 403 verzorgingssteden. Verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden – dat waren in vier v's de publieke arrangementen van vóór en na de oorlog waarmee de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in 2006 een historische samenvatting gaf van de toenmalige verzorgingsstaat (het woord stamt uit 1957). Dat klinkt preutser dan het vijftal waarop volgens de Britse econoom William Beveridge, in 1942, preventief de strijd moest worden ingezet tegen risico's van armoede en opstand: *squalor* (vuilheid), *want* (behoefte), *disease* (ziekte), *ignorance* (onwetendheid) en *idleness* (ledigheid, werkloosheid) – volgens hem een nieuw, solidair beschavingsoffensief, teneinde een volgende gruwelijke oorlog te vermijden.

Onze nieuwe koning zorgde op de recente Prinsjesdag voor een volgende stap. Het kabinet-Rutte II zat er trots naar te luisteren, en legde in de weken erna het kernwoord van zijn rede telkens uit zonder de indruk weg te nemen dat men ermee solliciteerde naar Het Woord van het Jaar 2013. (Dat werd een ijdeler en korter woordje). De vorst: "Het is onmiskenbaar dat mensen in onze huidige netwerk- en informatiesamenleving mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger. Gecombineerd met de noodzaak om het tekort van de overheid terug te dringen, leidt dit ertoe dat de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een *participatiesamenleving*. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen

leven en omgeving."

Participatiesamenleving. De koninklijke vermaning is helder, de consequenties worden dat eveneens. Alle beleidsmaatregelen sinds de economische crisis (vanaf 2008) weten twee fenomenen te verbinden: de terugtrekkende landelijke overheid, en bezuinigingen begeleiden de nieuwe taken van de gemeenten. En nog twee: zelfredzamer *moeten* worden, dat is een politieke vermaning zoniet een waarschuwing, die steeds weer klinkt bij het neerdalen van het neoliberale denken sinds de jaren tachtig toen de zelfredzame burgers te maken kregen met marktpartijen. De vrije markt, voorbeeld: je (groot)moeder van 96 is een cliënt geworden die haar zorgpakket pasklaar in lijn brengt met haar persoonsgebonden budget, waarbij zij uiteraard een mantelzorgadviesbedrijf in de arm neemt. (Die firma kan overigens ook voor de inzet van mantelzorgers zorgen die vaak werkloos zijn of in de Bijstand zitten, en die wanneer ze de Nederlandse taal niet beheersen ook door zo'n bedrijf bijgeschoold kunnen worden.)

De honderden gemeenten kunnen, alleen al vanwege de onwennigheid, hun uitdagende nieuwe klussen niet aan zónder advies- en innovatiebedrijven; zo bleken gemeenten alleen al aan adviezen tot oktober 2013, met het oog op de zeer omvangrijke decentralisatie van het beleid met ingang van 2015, ruim 400 miljoen euro uitgegeven te hebben aan adviesbureaus.

Terugtrekkende landelijke overheid, bezuinigingen op lokale voorzieningen, meer eigen verantwoordelijkheid voor de burgers, pedagogische vermaningen (vgl. Notten, 2012b), en de deur gaat open voor de markt. Het

pad van de verzorgingsstaat naar de verzorgingsstad, die met meer burgerparticipatie leidt tot betere lokale voorzieningen, dat klinkt als de hemel op aarde, maar het is 'n smal pad, noteerde Putters in 2013 in de *Volkskrant*.

Vermaningen van overheidszijde kennen we al enige tijd. Het kabinet-Balkenende IV, beoogd van 2007 tot 2011, maakte het 't bontst. Het trok de eerste honderd dagen van zijn bestaan het land door om met iedereen aan de praat te gaan. *Samen werken samen leven* was de slogan waarmee men de dialoog aanging over groei, duurzaamheid, respect en solidariteit – tot het land er heel moe en vrolijk van werd. Het kabinet van CDA, PvdA en Christen-Unie viel reeds in 2010, op de kwestie-Uruzgan.

Terug naar die Participatiesamenleving. De minister van Defensie (VVD), Jeanine Hennis, voegde er in december nog twee andere interessante 23-letters-woorden aan toe. Uiteraard gaat zij over de langeafstandsverkenners (en dat zijn geen politicologen...), weten we, maar volgens haar moet de politiek ook aan *verwachtingenmanagement* doen. Om al het bovenstaande in goede banen te leiden?

Leg dat alles maar eens uit, zouden we de regering kunnen vragen. Uitleggen, dat doen haar vertegenwoordigers af en toe, en tegen verkiezingstijd weten ze tegenwoordig precies welke postcodewijken ze maar beter niet kunnen bezoeken. In bepaald andere buurten gaan dan de lachsignalen van de zaal gelijkop met die van de lijsttrekker, die we vrijuit associërend zien wandelen op het podium. We krijgen dan een uitleg voorgeschoteld die 'meer van hetzelfde' biedt over die gedaantewisselingen van onze samenleving 'die we toch allemaal willen'. Meer niet.

Daarom toch maar even terug. De uitleg van complexe economische en politieke situaties én het ondersteunen van mensen bij hun handelen, bij de vergroting van hun kansen op opwaartse mobiliteit, en niet zelden bij hun overleven – dat was in de vorige eeuw de ware taak van de volwasseneneducatie. Met distantie en betrokkenheid, met professionaliteit, bereikte dat sociaal-cultureel werk in de eerste dertig jaar na de oorlog fraaie resultaten en vele cursisten. Rob Hajer overzag in zijn proefschrift (1981, vgl. Notten, 2012a, 122 vv.) die tijd. In de eerste tien jaren, de Wederopbouw, stond naast het economisch herstel de ideologische restauratie voorop. Het streven naar sociale consensus werd vormgegeven in een verrijkende vrijetijdsbe-

steding. De educatieve oogmerken waren spiritueel en individuericht. Tussen 1955 en 1965 kreeg deze notie de actieve inhoud van maatschappelijke verantwoordelijkheid en van humanisering van de samenleving, met als hoofddaccenten: consumentenvoorlichting en -opvoeding, burgerschapsvorming, het leren deelnemen aan het democratisch proces, *community education*. De eerste generatie voorstanders van de volwasseneneducatie gebruikten de deftige aanduiding *éducation permanente*; later zou dat *lifelong learning* worden. Ons land liep hierin tot het eind van de jaren zeventig voorop. En Nederland riep de rest van de wereld regelmatig op ons te volgen. (*Hollanditis* of wijsneuzigheid heette dat later.) En van 1965 tot 1975 bereikte de volwassenenvorming haar zenit. Een brede studietoelating verwoordde in 1969 waarom het de sector te doen was. In haar nota *Functie en toekomst* ontmoetten drie educatieve onderstromen elkaar: de personalistische of humanistische overtuiging (ontmoeting, individuele zelfontplooiing), de verbetering van intermenselijke verhoudingen (groepsdynamica), en het pragmatisch-utilitaire standpunt met het oog op het versterken van zelfredzaamheid, ook wel 'sociale actie' geheten.

En zo klonken er in de jaren zeventig onderwijs- én welzijnsnoten. Het volume van de laatste nam echter snel af, 'welzijn' ging zijn eigen, lichtelijk geïsoleerde gang die in zekere zin zijn afgang werd toen het ontwerp van een Kaderwet Welzijn (voorgesteld in de befaamde *Knelpuntennota*, 1974) in 1984 werd ingevuld als een Welzijnswet die vooral de decentralisatie van de 'zachte' beleidssectoren omvatte. Ook de Kaderwet Volwasseneneducatie van 1984 toonde een bleek aftreksel van de idealen zoals eertijds ontvouwd. Weer tien jaar later werd de Wet Educatie

en Beroepsonderwijs (WEB) aangenomen. Die voorzag in de oprichting van circa vijftig Regionale Opleidingen Centra (ROC's) waarin behalve de basiseducatie, de initiële beroepsopleidingen, het volwassenenonderwijs (vavo) en sociale en culturele vorming werden opgenomen. Evenals integratiecursussen voor (aanstaande) nieuwkomers – van gratis, tot verplicht, tot gaandeweg verwaarloosd. De WEB straalt een op de arbeidsmarkt en herstelbeleid gerichte benadering uit, en ze combineert de Amerikaanse idee van de *community colleges* met een op het Britse gelijkend kwalificatiesysteem (onderwijs-als-arbeidsmarkt-allocation).

Die pragmatisch-utilitaire lijn zette door. De identiteit van het vormings- en ontwikkelingswerk dat, buiten de ROC's om, in een beperkt aantal instellingen was ondergebracht, vertoonde wel vertrouwde trekken, maar het werk moest zich onder andere vanwege de gemengde financiering (overheid en markt) zakelijk en 'professioneel' opstellen. In 1996, het Year of Lifelong Learning van de Europese Unie (Delors e.a., 1996), en 1997 vond in Nederland een merkwaardige heropvoering plaats van het permanente-educatie-programma. Niet meer die worsteling van decennia die spoorde met wisselende maatschappelijke ontwikkelingen. In het zogeheten Kennisdebat van die twee jaren echoden enige ambities van de 25 jaar ervoor, zij het nu in een geheel technologisch-cognitieve zetting. Het dispuut was gericht op de toekomstige functie van het *Product Kennis*. De volwasseneneducatie kreeg een qua politieke *support* gaandeweg vooral kennis-economisch accent. Regelmatig horen we de eerdergenoemde vermaningen, zoals recent van staatssecretaris Onderwijs Sander Dekker (VVD) die scholen jaarlijks excellentie-certificaten uitreikt om hun talentenbeleid. Hij zet scholen, in 23

letters, aan tot *excellentieconcurrentie*. En zeer recent was er een ander rapport van de WRR, *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*. De hoofdlijnen daarvan kwamen tot stand op basis van zo'n achthonderd gesprekken met deskundigen in binnen- en buitenland. De conclusie: de tijd dringt om aandacht te besteden aan de instituties en de sociale structuren die op langere termijn het 'verdienvermogen' van Nederland bepalen. Nederland, aldus de Raad, kan zich niet langer onderscheiden op het vlak van een monetair beleid (dat immers in Frankfurt wordt gemaakt) en evenmin door een eigen begrotingsbeleid (in toenemende mate een zaak van Brussel). Wat Nederland volgens de WRR wel moet doen: investeren in goede opleidingen, in goede mensen en in veerkrachtige instituties.

Daarmee spreekt de Raad zich nog niet uit over bredere educatieve ambities met het oog op sociaaleconomische zekerheid, sociale samenhang, er bij horen, en überhaupt sociale competenties (*empowerment*). De discussie daarover heropent de WRR er wel mee, min of meer opzettelijk: neem de gedachtewisseling over de integrale sociale kwaliteit van Nederland serieus, en niet alleen dat verdienvermogen (vgl. *socialquality.org*) – ik voeg daaraan toe: stimuleer de brede volwasseneneducatie weer eens. Dat zijn geen klussen die je aan 403 steden kunt overlaten, die in het verdrietigste geval het uiterlijk hebben van een kruiwagen grind: weinig samenhang. Inderdaad, de discussie oppakken die de SCP-directeur heropende. Moet het met de educatie van (jong)volwassenen net zo gaan als met het landelijke en het gemeentelijke cultuurbeleid? Op de culturele sector is in totaal 325 miljoen euro bezuinigd. Onder het kabinet-Rutte I werd besloten vanaf 2013

200 miljoen op de rijksuitgaven aan cultuur te bezuinigen, een korting van 20 procent op het cultuurbudget. Daar zijn nog eens 125 miljoen aan bezuinigingen bij gemeenten en provincies bij gekomen. Minister Jet Bussemaker (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, PvdA) zegt wel dat het kabinet met zijn beleid mensen met lagere inkomens zo veel mogelijk ontziet en de cultuureducatie wil versterken, en dat ook gemeenten beleid voeren ter bevordering van cultuurparticipatie ter ondersteuning van de laagste inkomensgroepen. We zijn benieuwd. Nou, nee, dat is niet genoeg, er zijn vele, vele opdrachten voor de volwasseneducatie-nieuwe-stijl.

Prof. dr Ton Notten pendelde zijn werkzame leven tussen verschillende hogescholen en universiteiten. Hij doceerde onder andere over interculturele vraagstukken aan de Vrije Universiteit Brussel. Sinds 2002 was hij lector Opgroeien in de Stad aan de Hogeschool Rotterdam, een functie die hij deeltijds voortzet na zijn pensionering in 2011.

Literatuur

- Delors, J., e.a. (1996). *Learning: the Treasure Within*. Paris: Unesco.
- *Functie en toekomst van het vormings- en ontwikkelingswerk met volwassenen in de Nederlandse samenleving (1969)*. Amersfoort/Groningen: Ncvv, Wolters-Noordhoff.
- Hajer, R. (1981). *Volwassenenvorming – beleid en democratisering*. Terugblik en perspectief. Amersfoort: De Horstink.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1997). *Kennis maken met de toekomst*. Zoetermeer: Ministerie van OCW.
- Notten, T. (2012a). *Vleermuisouders en andere essays over het opgroeien in de stad*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Notten, T. (2012b). De teruggezette verzorgingsstaat: opvoeding in het kwadraat? [Bespreking van Een beroep op de burger, Sociaal en Cultureel Rapport 2012.] *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 22(2), 188-200. <http://www.journalsi.org/index.php/si/article/view/362/303>
- Putters, K. (2013). Pad naar de verzorgingsstad, de hemel op aarde, is smal. *De Volkskrant*, Opinie en Debat, 24 mei 2013, 31.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2013). *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006). *De verzorgingsstaat herwogen. Over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Serie WRR Rapporten, nr. 76. Den Haag, Amsterdam: WRR, Amsterdam University Press.
- www.socialquality.org, zie ook Notten 2012a, 221-241, en Van der Maesen, L., A. Walker & M. Keizer (2006), *Social Quality. The Final Report*. Amsterdam: European Foundation on Social Quality. <http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/finalreport/hpse-ct-2001-50010-final-report.pdf>